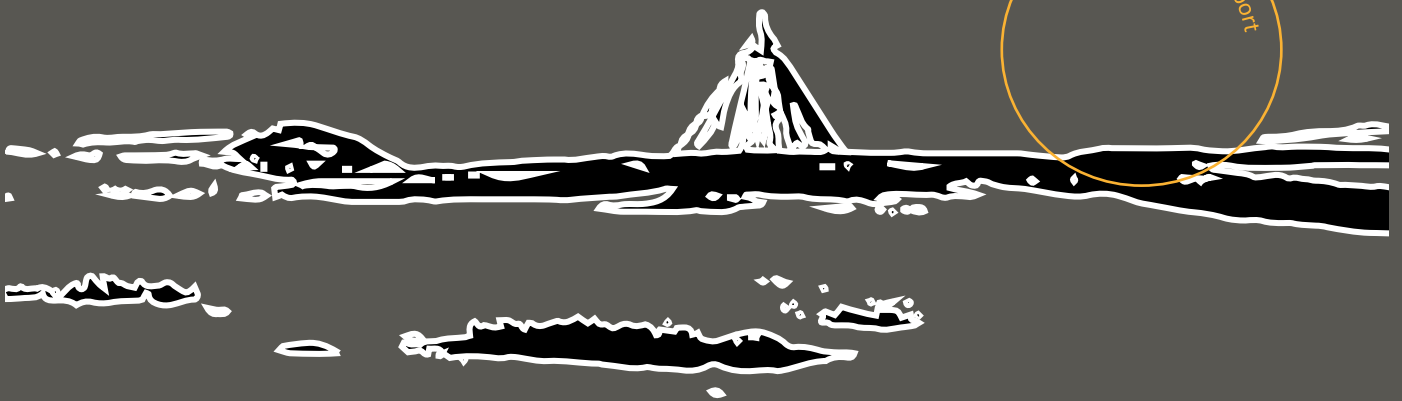

SÁMEDIGGI

Sámedikki vuorasolbmuidstrategiija
Sámi vuorasolbmot
[Underittel]

Vedtatt 05.-06.12.2023

Sak 056/23

Sisdoallu / Innholdsfortegnelse

Álggahus	3
Hástalusgovva sámi vuorasolbmuid dáfus	4
Eallit olles eallima oadjebasat sápmelažžan	5
Ángiruššansuorgi: Vuorraset sápmelaččat resursan servodagas	6
Ángiruššansuorgi: Sámi vuorasolbmuid eallindilli ja eallinkvalitehta sápmelažžan	7
Ángiruššansuorgi: Dearvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat sámi vuorasolbmuide	9

Álggahus

Vuorasolbmui lea dehálaš rolla jodiheaddjin ja kulturfievrrideaddjin iežaset báikegottiin. Vuorasolbmui lea eanas álgoálbmotservodagain erenoamáš stáhtus servodaga geađgejuolgin, geat guddet min oktasaš historijá ja máhtu, ja gaskkustit álgoálbmogiid árvvuid ja višuvnmaid álbmogin. Geaid mii gohčodit vuorasolmmožin, sáhtta rievddadit servodagas servodahkii. Iešguđet servodagain leat leamaš, ja leat, iešguđet oaivilat das geat vuorasolbmot leat. Vuorasolbmui maiddái lea sierralágan rolla ja stáhtus servodagas. Árbevirolaččat lea vuorasolbmui sámi servodagain, nugo ollu eará álgoálbmotservodagain, leamaš dehálaš rolla ja sii leat adnojuvvon árvvus. Sin gelbbolašvuohta ja máhttu leat adnojuvvon hui dehálažžan, ja dat lea addán vuorasolbmuide alla stáhtusa. Sámediggi lea vuorasiidpolitihkalaš čilgehusas jagis 2012 dadjan ahte dat lea rievdamme, danne go ođđaáigásaš servodagas ii leat olbmui seamma dárbu dan gelbbolašvuhtii mii vuorasolbmui lea.

Vuorasolbmot leat resursa servodahkii, ja ollugat háliidit aktiivvalaččat oassálastit ja leat mielde sosiála searvevuođain suohkanis maiddái manjel go leat šaddan pensionisttat.¹ Addá gullelašvuođa, ulbmillašvuođa ja buoret eallinkvalitehta go beassá váikkuhit ja leat mielde.

Mii dadistaga šaddat eambbo ja eambbo vuorasolbmot, ja mii eallit guhkit. Dat váikkuha servodagaide main mii eallit. Jus galgá dustet hástalusaid ja vejolašvuođaid mat čuvvot dan go álbmot dadistaga boarásnuvvá, de gáibiduvvo dasa plánen. Sáhka lea das ahte dahkat servodahkii vejolažžan dustet boarásnuvvi álbmoga dainna lágiin ahte hábmet ahkeustitlaš báikegottiid.

Sámediggi oaidná ahte lea dárbu sierra vuorasolbmuidstrategiijai. Sámi vuorasolbmui leat dájvja erenoamáš dárbbut kultuvrra ja giela dáfus, ja danne lea dehálaš sihkkarastit ahte sin dárbbut fuolahuvvojit buori vuogi mielde. Dat mearkkaša sihkkarastit ahte sámi vuorasolbmuide leat buorit ja heivehuvvon dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusat mat vuođđuduvvet ovttaskas olmo identitehtii ja historjái, ja láchit dilálašvuođaid dasa ahte sámi vuorasolbmot sáhttet ássat ja eallit árvvolaš ja oadjebas vuogi mielde iežaset báikegottiin.

Sámedikkis lea ráddjejuvvon vejolašvuohta njuolggá mearridit áššiid mat gusket sámi vuorasolbmuid vuoigatvuođaid ja vejolašvuođaid. Sámediggi sáhtta politihkalaš barggu ja gaskaoapmegeavaheami bokte váikkuhit eiseválddiid bargui ja vuoruhemiide sámi vuorasolbmuid hárrái, ja dainna lágiin positiivvalaččat váikkuhit sámi vuorasolbmuid eallindilálašvuhtii.

Ráđđehus ovdanbuvttii jagis 2023 Orrut oadjebasat ruovttus -reformma. Reformma duogáš lea ahte boarásnuvvi álbmot lea okta deháleamos servodatrievdadusain mat leat vuordimis, oktan teknologalaš ovdánemiin ja dálkkádatrievdamiiguin. Ráđđehus áigu hábmet dearvvašvuođaovddideaddji servodaga mii eastada buozalmasvuođa, ja sihkkarastá buriid ja ovttaárvosaš bálvalusaid miehtá servodaga. Orrut oadjebasat ruovttus -reformma galgá veahkehit oaidnit oktavuođa gaskal buori ja dearvvašvuođaovddideaddji báikegotti, ovttasbarggu siviilaservodagain, heivehuvvon orrunsaji ja dárbbu dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaide. Reformma bajitdási mihttomearit leat ahte dat váikkuha dasa ahte vuorasolbmot sáhttet oadjebasat orrut ruovttus, ahte dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusdárbbut manjuvvojit dainna lágiin ahte áššit plánejuvvojit buorebut, eastadeapmi nannejuvvo ja ulbmillaččabu bálvalusaid oažžumii. Dasto reformma galgá sihkkarastit ahte bargit ja buot resursat adnojuvvojit buoret vuogi mielde, ja dainna lágiin váikkuhit dasa ahte buohkat geat dárbašit buriid ja oadjebas bálvalusaid, ožžot daid.

Reformma galgá earret eará váikkuhit dasa ahte leat ealli ja ahkeustitlaš servodagat mat leat doarjjan aktivitehtaid, oassálastimiid ja buolvaid gaskasaš deaivvademiid olis. Dán vuolggasaji Sámediggi deattuha iežas vuorasolbmuidstrategiijas, oktan dainna movt dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusat fertejit vuhtiváldit sámi vuolggasaji vai sihkkarastet ahte sámi vuorasolbmui lea oadjebasvuohta maid dárbašit go deaivvadit veahkkeapparáhtain.

Sámedikki vuorasolbmuidstrategiija vuođđu lea Beaveálgju-julggaštus, mas daddjojuvvo ahte galgá hábmejuvvoit sámi vuorasolbmuidstrategiija ovttasráđiid Sámedikki vuorasolbmuidráđiin. Dasto dán strategiija vuođus maiddái lea Sámedikki vuorasiidpolitihkalaš čilgehus 2012, mas boahat ovdan ahte sámi vuorasolbmot leat stuora resurssa, ja ahte sin vásáhusat leat dehálaččat sámi servodahkii, ja fertejit leat ávkin boahhtevaš buolvvaide.

---

¹ Aldring i et samisk samfunn. Andersen og Gjernes 2021

[aysaekanger, Eldre i samiske samfunn endelig rapport1 SAP 21.04 \(3\).pdf](#)

Sámedikkis lea jagi 2012 rájes leamaš sierra vuorasolbmuidráđđi. Sámedikki vuorasolbmuidráđđi lea sámediggeráđi ráđdeaddi orgána ja galgá veahkkín Sámediggái hábmet Sámedikki vuorasolbmuidpolitihka. Vuorasolbmuidráđđi sáhtá buktit cealkámušaid sámediggeráđi plánejuvvon dieđáhusaide, plánaide ja čilgehusaide iešguđet fágasurggiin. Vuorasolbmuidráđđi sáhtá maiddái ovddidit áššiid sámediggeráđđái.

Vuorasolbmuidráđđi lea leamaš guovddážiis dán vuorasolbmuidstrategiija hábmemis. Vuorasolbmuidráđđi lea evttohan mihttomeriid ja strategiijaid. Sámedikki vuorasolbmuidráđdis leat leamaš gulahallančoahkkimat hálldašanguovlluid suohkaniid vuorasolbmuidráđiiguin, ja cealkámušseminára miessemánus 2023 masa sámi suohkaniid vuorasolbmuidráđit ledje bovejuvvon. Leat boahtán 3 čálalaš cealkámuša vuorasolbmuidstrategiijai, Deanu gieldda ja Guovdageainnu suohkana vuorasolbmuidráđiin ja Norgga olmmošvuoigatvuohtaásahusas – NIM.

Hástalusgovva sámi vuorasolbmuid dáfus

Álbmot boarásnuvvá dađistaga ja dat váikkuha min servodagaide guhká ovddasguvlui. Miehta riikka lassánit vuorasolbmot, muhto erenoamážit báikkiin mat eai ollenget leat guovddáš báikkít. Sámi vuorasolbmot deaividit iešguđet eallindilálašvuođiiguin dan mielde orrot go sii sámi guovllus gos oallugat orrot boaittoealsuohkaniin, dahje guovddáš báikkiin Norggas ja gávpogiin mat eai leat sámi guovllus.

Ollu vuorasolbmot geain lea sámi duogáš orrot boaittoealsuohkaniin gos ássiidlohku njiedjá. Njiedjan čuočcá bálvalusaid ja fálaldagaid oážžumii. Sámi guovlluin lea álbmotlohku njiedjan 12,5 proseanttain jagi 2000 rájes, ja olmmošlohku njiedjá ain jođánit. Leat mearkkašahtti eambo vuorasolbmot sámi guovlluin go muđui riikkas oppalaččat.²

Sámi guovlluid regionála analyisa čujuha dasa ahte sámi guovlluin áibbas sihkarit sakka lassánit badjel 66-jahkásaš olbmot, ja maiddái ahte 20–66-jahkásaš ássiid lohku njiedjá, mii maiddái lea dat ahkejoavku gos leat bargonávccat. Jus ná šattaš, de sámi guovlluin šaddá nu ahte ollu bargonávccat váilot. Dat mearkkaša ahte servodagaid fuolaheaddjiovdasvástádus sakka stuorru. Servodaga fuolaheaddjiovdasvástádus stuorru dan mielde go vuorasolbmot lassánit dan ektui man ollu olbmot leat bargoagis.

Dáin guovlluin lassáneaddji vuorasolbmuidlohku hástala dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid. Stuora oasis riikkas váilot dál juo gelbolaš bargit dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggis. Sámi guovlluin dehálaš dimenšuvdna lea ahte lea stuora dárbu dearvvašvuođabargiide geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta. Dusten dihte demografijahástalusaid, de mángga boaittoealsuohkanis geahččalit sentraliseret vuorraset álbmoga guovddážiidda gos lea lahka bálvalusfálaldagaide. Fárren lagabui bálvalusfálaldaga, dahje fuolahusguovddážiidda dahje buhcciidruovttuide, sáhtá muhtun oktavuodain mearkkašit dan ahte šaddá fárret sámi báikegottis dáčča, muhto amas báikegoddái.

Sámedikki vásáhus lea ahte dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid dihtomielašvuohta ja máhttu sámi pasieanttaid birra suohkaniin gos lea sámi álbmot rievddada suohkanis suohkanii. Sámediggi lea oaidnán ahte ollu suohkaniin eai báljo leat dihtomielaččat, iige suohkaniin leat máhttu sámi álbmoga birra.

Ollu vuorraset sápmelaččat leat olles eallinagiset eallán olggobealde sámi guovlluid, báikkiin mat leat eambo guovddážiis Norggas, ja gávpogiin. Bálvalusfálaldagas maid sii ožžot go dárbašit dan ii leat báljo sámi perspektiiva, ja dat sáhtá leat stuora liigenoađđi daidda vuorasolbmuide.

Vaikko álbmot dađistaga boarásnuvvá, de sáhtá orrut leamen nu ahte min doaibmanávccat hedjonit boarásnuvvama geažil easkka maŋnelis eallimis go ovdal. Ollu vuorasolbmot leat dearvašat ja aktiivvalaččat, ja eallinkvalitehta ja beaivválaš doaibman leat dehálaččat buori agáiduvvama dihte. Ollu sámi vuorasolbmuid lea dehálaš atnit gullevašvuođa sámevuhtii, deaivvadit eará sápmelaččaiguin ja leat sápmelaš vai sis lea buorre eallinkvalitehta.

Servodagas gos vuorasolbmot lassánit dađistaga lea dehálaš ahte vuorasolbmot leat veahkkín servodagas, ovdamearkka dihte leat bargoallimis guhkibut, váldit eambo ovddasvástádusa bearašfuolahusas dahje bargat

---

² Sámi guovlluid regionála analyisa [Regional analyse \(interstats.io\)](https://www.interstats.io)

eaktodáhtolaš barggaid. Lea olles servodaga ovddasvástádus hábmets buori vuorasvuoda vuorraset sápmelaččaide, ja vuorasolbmot leat dehálaš resursat buoriid sámi searvevuodaide hábmemis.

Eallit olles eallima oadjebasat sápmelažžan

Sámi vuorasolbmot leat mánggabelat joavku. Ollu vuorraset sápmelaččat orrot gávpogiin ja olggobealde sámi guovllu. Ollu vuorasolbmot doibmet árijalaččat bargo- ja servodateallimis, ja earát ges dárbašit viiddis dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid. Sámedikki vuorasolbmuidstrategiija galgá fátmastit buot sámi vuorasolbmuid, ja guoskkahit vuorasolbmuid resursan, ja čujuhit vuorasolbmuid dárbbuide ja vuoigatvuodaide.

Birgen lea ollu sápmelaččaid vuođoárvu, maiddá dalle go olmmoš lea boaris. Ollugiidda lea dehálaš atnit fuola nubbi nuppis ja birget ieš. Dat eaktuda oadjebasvuoda ja luohttámuša.

Sámediggi áigu dáinna vuorasolbmuidstrategiijain ovddidit oadjebasvuoda ja vuoiggalašvuoda sámi vuorasolbmuid. Sámedikki bajitdási mihttomearri lea «Eallit olles eallima oadjebasat sápmelažžan».

Norgga olmmošvuoigatvuohtaásahus (NIM)³ čujuha ahte vuorasolbmuid leat seamma olmmošvuoigatvuođat go earáin, muhto ahte geavadis lea nu ahte ollu vuorasolbmuid vuoigatvuođat eai ollašuvva. NIM lea mángga raporttas fuomášuhtán fuolastuhtti dilálašvuodaide birra. Dat leat hástalusat mat maiddá gusket sámi vuorasolbmuid. Sámi vuorasolbmuid maiddá leat álgoálbmotvuoigatvuođat mat muhtin oktavuodaide mielddisbuktet erenoamáš suodjaleami.

Sápmelaččain lea vuoigatvuohta eallit iežaset kultuvrra vuođul ja atnit iežaset giela, man earret eará ON julggaštusas álgoálbmotvuoigatvuođaid birra nanne. ON konvensuvna 27. artihkal siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra suodjala álgoálbmotvuoigatvuođa atnit ja ovdánahttit iežaset giela ja kultuvrra, ja dat maiddá oidno Vuodđolága 108. §:s.

Sámeláhka lea dehálaš oassi olmmošvuoigatvuođaid ollašuttimis. Dat earret eará guoská sámi giellavuoigatvuođaid ollašuttimii. Sámelága 3-5. §:s nannejuvvo ahte sus guhte háliida sámastit beroštumiid ovddidettiinis hálddašanguovllu báikkálaš dahje guovllu dási almmolaš dearvvašvuoda- ja sosiálaásahusas, lea vuoigatvuohta oázžut bálvalusa sámedigilli.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvaluslága 3-10. § vuođul galget hálddašanguovllu suohkanat earret eará fuolahit ahte sámi pasieantaid dahje geavaheddjiid dárba oázžut heivehuvvon bálvalusa, deattuhuvvon bálvalusa hábmemis. Mearrádusa vuođul galget maiddá suohkanat mat eai leat hálddašanguovllus, muhto main lea sámi álbmot, fuolahit ahte sii geat ovddastit sámi geavaheddjiid ja pasieantaid guldaluvvojit go suohkana dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalus hábmejuvvo.

Suohkaniin lea erenoamáš dehálaš rolla vuorasolbmuid fuolaheamis. Sámediggái šaddá dehálaš bargat suohkaniiguin sihkkarastin dihte ahte vuorraset sápmelaččat besset eallit olles eallima oadjebasat sápmelažžan.

Suohkaniin lea ovddasvástádus fállat iešguđetlágan bálvalusaid maid vuorasolbmot soitet dárbašit, ja suohkaniin lea maid ovddasvástádus heivehit servodaga dáinna lágiin ahte vuorasolbmot sáhttet leat oassin das seamma ládje go muđui servodat. Deháleamos bálvalusaid searvá maid suohkanat fállat vuorasolbmuid gullet ruovttubálvalusat, fuolahavistit, buhcciidruovttusajit ja iešguđetlágan rehabiliteren- ja habiliterenfálaldagat. Suohkanat maiddá fállat iešguđetlágan beaivedoaimmaid, eaktodáhtolaš barggaid ja kulturfálaldagaid mat sáhttet veahkkinn buoridit vuorasolbmuid eallinkvalitehta.

Dearvvašvuodadoaimmahatlága 35. §:s deattuhuvvo ahte báikkálaš dearvvašvuodadoaimmahagat galget fuolahit ahte ovttaskas pasieanta viiddiduvvon riekti sámastit spesialistadearvvašvuodabálvalusas áimmahuššojuvvo. Sámediggi nammada lahtuid dearvvašvuodadoaimmahagaid stivrraide.

Gáibiduvvo buorre ovttasbargu gaskal politihkkáriid, jođiheddjiid ja dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggi bargiid vai galgá sáhttit fállat oadjebasat buoriid čalgobálvalusaid sámi vuorasiidda. Dán barggu ii sáhte almmolašvuohta okto čoavdit, ja mii dárbašit ahte olles dearvvašvuoda- ja fuolahansuorgi searvá dása. Sámediggi háliida almmolaš suorggi mii bidjá rámmaid dasa mii galgá doaimmahuvvot. Ovttasbarggus eará aktevrraiguin fertejit leat njuolggadusat ja rámmat mat sihkkarastet alba bargodili, bealuštahttivuođa, rabasvuoda ja kvalitehta, nu

³ [Eldres menneskerettigheter – Norgga olmmošvuoigatvuohtaásahus \(nhri.no\)](http://eldres.menneskerettigheter.no)

ahte almmolaš čálgoruvnnat geavahuvvojit beaktilit ja addet nu buori čálgu go vejolaš sámi vuorrasiidda ja sin oapmahaččaide.

Ángiruššansuorgi: Vuorraset sápmelaččat resursan servodagas

Buolvaid gaskavuohta lea dehálaš oassi sámi kultuvrras, ja vuorasolbmot leat árbemáhtu ja giela guoddit. Sámediggi áigu dáinna strategijain loktet vuorasolbmuid máhttoguoddin. Dá lea dehálaš vuolggasadjii dakkár áiggis go máilmmis ollu rievdá, dakkár áiggis go dálkkádatrievdamat sáhttet sakka čuohcat min eallinvuohká. Álgoálbmogiid árbemáhtut leat dehálaš reaiddut dálkkádatrievdamiid goazaheamis ja daidda heiveheamis. Sámi vuorasolbmot leat iežaset vásáhusaid bokte háhkan dehálaš árbemáhtu maid ferte seailluhit. Galggašii ávžžuhit sámegeielat sámi vuorasolbmuid leat čeahpit hupmat sámi mánáiguin ja nuoraiguin.

Árbevirolaš máhttu lea dehálaš oassi sámi kultuvrras ja identitehtas. Dat earret eará čatnasa iešguđet geavadiidda ja luondduresurssaid hálddašeapmái. Árbevirolaš máhttu fievrriiduvvo buolvvas buolvvas dainna lágiin ahte dat geavahuvo. Dát vásáhusvuđot máhttu fievrriiduvvo vuorraset buolvvas nuorat buolvvaide njálmmálaš čilgema ja geavataš barguid bokte. Áiggi mielde lea šaddan nu ahte sápmelaččaid árbevirolaš máhttu mihá unnit go ovdal fievrriiduvvo buolvvas nubbái.

Árbevirolaš sámi ealáhusain ja geavadiin leat buolvvaid gaskasaš deaivvadeamit lunddolaččat, main vuorasolbmuid lea dehálaš rolla nuorat buolvvaid oahpaheamis. Ollu árbevirolaš sámi ealáhusat dattetge vásihit garra olggobeale deattu. Stáhta boazodoallopoltiikka lea guhká leamaš mihttomearri unnidit boazodolliid logu, ja leat háliidan movttiidahttit ahte buolvamolsun dáhpáhuva árabut. Dat sáhtta dagahit ahte vuorraset olbmot dovdet ahte sii fertejit addit saji nuoraide vaikko ieža ain sáhttet aktiivvalaččat bargat. Ealáhusas mas árbevirolaš máhttu lea nu mávssolaš, lea dehálaš láchit diliid buolvvaid gaskasaš searvevuhtii vai dehálaš máhttu fievrriiduvvo lunddolaš vuogi mielde.

Ollu sámi vuorasolbmuid lea guhkes oahppu, ja sis leat bargoeallimis leamaš dehálaš rollat servodagas áiggis go sámi ášahusat leat huksejuvvon. Dá leat sis mávssolaš vásáhusat ja oahppu viidáset servodatovdáneamis.

Beare ollu vuorrasat heitet dál bargoeallimis. Sámediggi háliida ahte sámi vuorrasiidda šaddá álkit searvat bargoeallimii. Buohkat galget dovdat iežaset mávssolažžan barggus gitta maŋemus beaivvi rádjái. Sihke ovttaskas olbmui ja servodahkii lea dehálaš ahte vuorasolbmot leat barggus. Vuorrasit bargiin lea sihke vásáhusmáhttu ja gelbbolašvuohta maid bargoeallin dárbbasa.

Iešguđet buolvvaid deaivvadeamit, sihke árbevirolaš ealáhusaid ja geavadiid dáfus ja maiddá eará arenain, leat dehálaččat ja iešguđet buolvvat ožžot dain viidat perspektiivva ja vejolašvuođa lonohallat oaiviliid vásáhusain. Danne lea dehálaš ahte gávdnojit arenat buolvvaid gaskasaš deaivvademiid várás sámi servodagas. Lea sáhka das ahte láchit lágidemiid ja doaimmaid dainna lágiin ahte dat bovdejit searvat buolvvaid gaskasaš searvevuhtii. Suohkanat fertejit váldit ovddasvástádusa láchit sámi buolvvaid gaskasaš searvevuđaid skuvla- ja mánáidgárdefálaldaga oassin.

Sámedikki mielas lea dehálaš nannet vuorraset sápmelaččaid ovddastusa. Buorre ja ulbmillaš vuorasvuohta eaktuda ahte vuorasolbmuid guldalit, ja ahte vuorasolbmuid lea vejolašvuohta searvat demokrátalaš arenaide. Sámediggi áigu iežas vuorasolbmuidráđi bokte ain bargat dan ovdii ahte sámi vuorasolbmuid lea vejolašvuohta váikkuhit áššiide mat gusket vuorasolbmuid ja eará dehálaš servodatsurggiide. Lea maid dehálaš vuoruhit sámi vuorasolbmuid riikarájiid rastá Sámi Parlamentáralaš Ráđi barggu bokte.

Sámedikki mihttomearit leat:

- **sámi vuorasolbmot árvvusadnojuvvojit resursaolmmožin servodagas ja iežaset báikegottiin**
- **vuorraset sápmelaččaid vuoigatvuođat ja mielváikkuhanvejolašvuođat fuolahuvvojit**
- **buorre buolvvaid gaskasaš searvevuhta ja máhttofievrrideapmi**
- **rádjerasstideaddji ovttasbargu vuorraset sápmelaččaid gaskkas**
- **Movttiidahttit eanet sámi vuorrasit olbmuid bargui**

Strategiijat:

- **Sámediggi áigu vuorasolbmuid movttiidahttit searvat politiikkalaš orgánaide**

- Sámediggi áigu vuorasolbmuidráđi bokte vuogádatlaččat gulahallat sámi vuorasolbmuiguin, earret eará vuorasolbmuidráđiid bokte hálddašanguovllus
- Sámediggi áigu bargat vuorasolbmuidráđiid sámi ovddasteddjiid ovddas gávpogiin ja suohkaniin main lea sámi álbmot
- Ahte gávdnojit arenat gos iešguđet buolvvat sáhttet deaivvadit
- Sámediggi áigu iežas doarjjaortnegiid bokte doarjut doaimbajuid ja prošeavttaid main buolvvaid gaskasaš searvevuhta ja máhttofierrideapmi lea guovddázis
- Sámediggi ráhkada doaimbajuid- ja doaimbaplána Sámedikki vuorasolbmuidstrategijai.
- **Bargat doaimmaiguin mat váikkuhit eallinagioahppamii**
- **Bargat dainna ahte sámi vuorasolbmuid sikkarastojuvvo buorre penšuvdna, ja ahte dan sáhtta buhtalastit bargguin.**
- **Bargat dainna ahte bisuhuvvo liige luopmovahku bargiide geat leat badjel 60 jagi**
- **Bargat ahkevealaheami vuostá bargoeallimis**

Ángiruššansuorgi: Sámi vuorasolbmuid eallindilli ja eallinkvalitehta sápmelažžan

Riikka dási vuorasolbmuidpolitihkas lea ulbmil bargat ealli ja ahkeustitlaš báikegottiid ovdii mat leat doarjjan aktivitehtaid, oassálastimiid ja buolvvaid gaskasaš deaivvademiid olis. Doaimmat ja oassálastin sosiála searvevuhtii leat buorit dearvvašvuhtii ja eallinkvalitehtii, ja eastadit oktovuoda.

Ollu vuorasolbmuid lea iešbirgen vuoddoárvu, ja dat addá buori eallinkvalitehta. Vuorasolbmot leat bajásgessojuvnon nu ahte birgejit, ja birgejit dainna maid luondu addá. Dilit galget láchčojuvnot nu ahte vuorasolbmot sáhttet orrut ruovttus nu guhká go vejolaš. Lea dehálaš ovddidit buriid eallindábiid vai dearvvašvuhta bissu, sihke psykalaččat ja fysalaččat. Fysalaš aktivitehta ja sosiálalaš ja kultuvrralaš deaivvadanbáikkid leat dehálaččat buori eallima várás ja vai birge ieš nu guhká go vejolaš. Jus galggaš dovdot oadjebassan orrut ruovttus guhká, de lea dehálaš ahte lea vejolašvuhta leat fysalaččat aktiivvalaš ja searvat sosiála searvevuodaide. Sosiálalaš ja kultuvrralaš deaivvadanbáikkid main lea miellagiddevaš sisdoallu, dahket ahte vuorasolbmot vásihit mávssolaš beivviid ja deaivvademiid earáiguin.

Sámi vuorasolbmuid eallinkvalitehta hárrái lea dehálaš beassat áimmahuššat iežas kultuvrralaš árvvuid ja árbevieruid, ja beassat gulahallat iežas eatnigillii. Guorahallamis mas leat guorahallan rurála sámi servodaga čájehuvvo ahte buorre vuorasvuhta lea oadjebas ja einnostahtti eallin, mas searvá doaimmaide mat leat mávssolaččat olbmui, mas ovtastallá bearrašiin ja fulkkiiguin, mas beassá leat veahkin iežas máhtuin, gelbbolašvuodain ja gálggaiguin, ja mas eanemus lági mielde beassá ieš mearridit iežas eallimis, ja orrut ruovttus guhkimus lági mielde. Vuorasolbmot háliidit searvat doaimmaide mat gusket sámi kultuvrii ja eallinvuohká, ja sii háliidit borrat dakkár borramušaid maid leat hárvánan borrat.⁴

Sámedikki mielas lea dehálaš doarjut iešguđet doaimbajuid ja aktivitehtaid mat nannejit vuoraset sápmelaččaid gaskasaš searvevuoda ja oktiigullevašvuoda.

Ollu vuorasolbmuid lea oktovuodadovdu, earret eará sis geat orrot okto ja geain lea unnán sosiála oktavuoha dahje heajos dearvvašvuoha. Dá lea álbmotdearvvašvuodaváttisvuoha mii mángga ládje čuohcá psykalaš ja fysalaš dearvvašvuhtii. Boahteáiggis orrot eambo vuorasolbmot okto sierra orrunbáikkis, ja lea dehálaš ahte gávdnojit doaimmat mat eastadit ahte vuorasolbmot leat okto, ja lea maid dehálaš ahte doaimmain lea sámi sisdoallu. Galggašii lágidit pensionistaskuvllaid sámi vuorasolbmuid mas vuorasolbmot ohppet movt ráhkkanit pensionistadillái. Dát sáhtta mángii leat erenoamáš ávkálaš vuoraset sámi dievdoolbmuid.

Servodagas mas dađistaga lassánit vuorasolbmot lea dehálaš ahte vuorasolbmot leat veahkin servodagas. Eaktodáhtolaš doaimmaide searvan sáhtta doalahit vuorasolbmuid aktiivvalažžan, ja dat buorida vuorasvuoda, dearvvašvuoda, loaktima ja eallinkvalitehta. Go árvjáláččat searvá eaktodáhtolaš doaimmaide, de maiddá

⁴ Aldring i et samisk samfunn

[aysaekanger, Eldre i samiske samfunn endelig rapport1_SAP_21.04 \(3\).pdf](#)

eastada oktovuoda. Dálá vuorasolbmui leat eambo resursat ja kapasitehta go ovdal, ja lea joavku mas lea ollu addit sámii servodahkii. Oažžun dihte buoriid fálddagaid ja čoahkkananbáikkiid gos deaivvada eará sápmelaččaiguin, de lea dehálaš ahte ieš lea veahkkin oažžume daid áigái.

Ollu sámii vuorasolbmuid vejolašvuohta searvat fysalaš čoahkkananbáikkiide eará sápmelaččaiguin lea ráddjejuvvon. Boaittoealváikkii ii leat nu viiddis kollektiivafáldat, ja sáhtta leat váttis mátkkoštit sosiála doaimmaide. Oktovuoda eastadeami várás dehálaš doaimbaidju maiddá lea fuolahit ahte vuorasolbmui lea digitála gelbbolašvuohta. Danne lea dehálaš geahčadit movt sámii vuorasolbmot sáhttet teknologalaš reaidduid bokte gulahallat earáiguin. Dehálaš maiddá lea ahte gávdno heivehuvvon mediafáldat. Ollu sámii vuorasolbmuid lea mediafáldat dehálaš fáktor beaivválaš eallimis, ja lea hui mávssolaš go gávdno sámegeilat mediafáldat mii eambo lea heivehuvvon vuorasolbmuid.

Ollu vuoraset sápmelaččat orrot olggobealde árbevirolaš sámii guovllu ja gávpogiin. Ollugat leat doppe orron measta olles eallinagiset, ja áigot doppe ain orrut go leat boarrásat. Dárbbasuvvojit arenat gos beassá deaivvadit eará sápmelaččaiguin, ja danne lea dehálaš láchit deaivvanbáikkiid vuoraset sápmelaččaide. Eai buot vuorasolbmot leat nu dearvašat ahte ieža ohcet dákkár deaivvanbáikkiid. Galledanbálvalus sáhtášii leat buorre doaimbaidju dan várás ahte beassá sámástit ja searvat sámii searvevuhtii beroškeahtta eallindilálašvuođa. Sámediggi áigu movttiidahttit sámii eaktodáhtolaččaid organiseret dákkár bálvalusa.

Veahkaválddálašvuohta ja illasteapmi lea duođalaš servodatváttisvuohta mii čuočcá maiddá vuorasolbmuid. Sámii olbmot gillájit eambo seksuálalaš veahkaválddálašvuođa go earát⁵. Vuorasolbmot geat árabut iežaset eallimis leat gillán duođalaš fysalaš veahkaválddálašvuođa dahje seksuálalaš illasteami, leat hearkkibut vásihit veahkaválddálašvuođa fas maŋŋel eallimis. Unnán veahkaválddegillájeaddji vuorasolbmot ohcalit veahki. Sápmelaččaid gaskkas lea guhká leamašan nu ahte eai leat muitalan veahkaválddálašvuođa birra, ja veahkaválddegillájeaddjit dávjá eai leat duosttan dieđihit veahkaválddálašvuođa birra. NIM lea ráhkadan sierra raportta veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra sámii servodagain. Sámii veahkaválddegillájeaddjiin lea dárbu giella- ja kultursensitiivvalaš veahkkefáldahkii. Raportta mielde lea dárbbaslaš ahte stáhta fuolaha ahte relevánta bálvalusfáliin, nugo politiijas ja dearvvašvuođabargiin, lea gelbbolašvuohta sámii diliid ja giela birra. Go dákkár gelbbolašvuohta lea, de sámii veahkaválddegillájeaddjit buorebut suodjaluvvojit veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá. Lea dárbbaslaš eambo bargat diehtujuhkimiin ja miellaguottuiguin veahkaválddálašvuođa ja illasteami hárrái sámii servodagain, sámegeilli.

Sámedikki mihtomearit leat:

- vuoraset sápmelaččat ožžot iežaset dárbbuid giela ja kultuvrralaš duogáža dáfus gokčojuvvot
- nannet vuoraset sápmelaččaid oktavuoda servodahkii, ja veahkkin eastadit ahte vuoraset sápmelaččat leat okto ja isolerejuvvon
- sámii vuorasolbmuid lea mediafáldat mas lea sámii sisdoallu ja mii lea sámegeilli
- sámii vuorasolbmui lea oadjebas vuorasvuohta
- sámii eallinfilosofiija lea Sámedikki vuorasolbmuidpolitihka vuodđu
- Eanet sámii vuoraset servet digitála ovdáneapmái

Strategiijat:

- Doarjut iešguđet doaimbaidjuid ja aktivitehtaid mat nannejit vuoraset sápmelaččaid gaskasaš searvevuoda ja oktiigullevašvuođa
- Movttiidahttit vuoraset sápmelaččaid searvat organiserjuvvon eaktodáhtolaš bargguide
- Movttiidahttit eaktodáhtolaš bargiid organiseret sámii galledanfáldaga vuorasolbmuid várás
- Ávžžuhit sámii mediaid ráhkadit eambo áššiid vuorasolbmuid várás
- Diehtujuohkin- ja miellaguoddbarggut veahkaválddálašvuođa ja seksuálalaš illasteami hárrái sámii servodagain, sámegeilli.
- Movttiidahttit sámii vuorasolbmuid buoridit iežaset digitálalaš gelbbolašvuođa
- Buoridit ealáhateavttuid sápmelaččaide geat leat gullevaččat vuodđoealáhusaide ja iehčanas ealáhusdoliide.
- Bargat dan ala ahte boaittoeale báikkiin lea buorre vejolašvuohta beassat internehttii vai buohkat ožžot friddjavuodateknologiija ja ođđa, oadjebas čovdosiid.
- Bargat dan ala ahte čađahuvojit doaimbaidju sin várás geat vásihit digitála olggobealvuođa, nu go digitála hárhellan vuorasiidda dahje heivehuvvon teknologiija.

⁵ [Veahkaválddálašvuohta ja illsteapmi sámii servodagain \(nhri.no\)](#)

- **Bargat doaimbajiguin mat dagahit ahte eambbosat sáhttet orrut oadjebasat ruovttus ja ásahtit heivehuvvon buresbirgenteknologiija, nu go oadjebasvuodálárpma ja GPS-čuovvuma**
- **Fállat heivehuvvon digitála oahpahusa vuorasiidda**

Ángiruššansuorgi: Dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusat sámi vuorasolbmuid

Sámi vuorasolbmuid galget leat seammalágan fáaldagat go earáide servodagas. Dat lea erenoamáš dárbbalaš juste dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid dáfus. Sámi dearvvašvuodabálvalusat galget leat olámuttus buot sápmelaččaide, beroškeahhtá gos orožit.

Sámi vuorasolbmot galget sáhttit leat oadjebasat dasa ahte searvevuotta veahkeha, ja ahte álo gávdno fáaldat go dasa šaddá dárba ja go dalle go dárbaša veahki. Jus šaddá juohkehačča iežas duohká sihkkarastit alcces buori vuorasvuoda, de šaddet stuora erohusat ja iige šatta ollinge vuoiggalaš. Searvevuoda ovddasvástádus dat lea veahkehit, heivehuvvon vehkiin dárbbuid vuodul

Vuorraset sápmelaččat váldet oktavuoda dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaiguin maŋjelis dávdamannolagas go eanetloguálbmot. Dat čatnasa gielalaš ja kultuvrralaš cakkiiide.

Sámi pasieanttat dávjá vásihit hástalusaid dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas, go doppe váilu máhttu sámi giela ja sámi kultuvrra birra, ja sin perspektiivva birra dávdmaid ja dikšunvejolašvuodaid hárrái. Erenoamážit sáhtta vuorraset sámi pasieanttaide leat váttis muitalit majoritehtagillii. Dát guoská erenoamážit sámi olbmuid geain lea demeansa. Gillii čatnaseaddji cakkit sáhttet dagahit váttisvuodaid iskkademiid, diagnosaid ja dikšuma olis, ja dat sáhtta áitit pasieantta sihkarvuoda. Suohkanat fertejit váldit ovddasvástádusa das ahte ásaheaid bargit máhttet sámegeiela ja ipmirdit pasieantta, ja ahte sis lea sámi kulturipmárdus.

Kultuvrralaš beliin maiddá lea dadjamuš das movt vuorraset sápmelaččat ipmirdit ja ohcalit fuolahusa. Árbevirolaš sámi miellaguottut boarásnuvva ja fuolahusa dáfus sáhttet leat earáláganat go eanetlogukultuvrras, ja muhtun vuorraset sápmelaččat eai soaitte liikká jođánit ohcat veahki olggobealde. Dat vuolgá sin kultuvrralaš árvuun ja ipmárdusas.

Máhttočoahkkáigeasus dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid birra sámi álbmogii Norggas boahtá ovdan ahte eanas sápmelaččain lea seamma oaidnu dearvvašvuhtii go muđui dáččain, muhto árbevirolaš sámi máilmmioaidnu lea lassidimenšuvdna. Orru leamen nu ahte vuorraset sápmelaččat atnet árbevirolaš ipmárdusaid deháleabbon go nuorat buolvvat. Ollu sápmelaččaid gaskkas lea sámi árbevierut, kultuvra ja álbmotmedisiidna oassi eallimis. ⁶

Oallugat ožžot demeanssa go boarásnuvvet, ja go olbmot geain lea demeansa lassánit, de ferte gávdnat odđa vugiid movt sáhtta fállat bálvalusaid olbmuid geain lea demeansa. Leat muhtun áššit mat čájehit ahte demeanssa sáhtta muhtun muddui eastadit dahje maŋjedit. Lea dehálaš deattuhit eastadeaddji doaimbajuid sámi álbmoga várás.

Sámi pasieanttat geain lea demeansadávdá leat rašes joavku, go muhtomin sii dušše ipmirdit sámegeiela ja máhttet hupmat sámegeiela, mii lea sin eatnigiella. Sáhtta leat váttis leat dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas gos eai máhte sámegeiela eaige sámi kultuvrra birra. Sámedikki vuorasolbmuidráđdi dasto maiddá čujuha dasa ahte demeansa lea tabuášši ollu sápmelaččaid gaskkas. Dat sáhtta leat okta ágga manne veahkkedárbbu birra dieđihuvvo easka dalle go lea juo guhkit áiggi buohcan. ⁷ Danne lea dehálaš buoridit máhtu demeanssa birra cuvken dihte tabuid ja sihkkarastin dihte ahte dákkárat čuovvuvvojit árrat.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat mánggain suohkaniin, ja daid sisdoalus sáhtta leat juoga suohkaniid sámi vuorasolbmuid birra. Lea áibbas dehálaš ahte sámi álbmoga dustejit bargit geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuotta. Suohkaniid váilevaš sámi giella- ja kulturamáhttu lea váttisvuotta, ja hehte joksamis mihtomeari ovttaárvosaš dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid hárrái sámi álbmogii. Ollu sámi vuorasolbmot

⁶ Helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen i Norge. Oppdatert kunnskapsoppsummering (2016-2021). Krane 2021

⁷ Aldrin i et samisk samfunn, Anderssen og Gjernes 2021

[aysaekanger, Eldre i samiske samfunn endelig rapport1 SAP 21.04 \(3\).pdf](#)

geat orrot olggobealde Finnmárkku ja geaid vuosttašgiella lea sámegiella, fertejit sáhttit atnit Sámi klinihka bálvalusaid, beroškeahhtá gos orožit.

Lea dárbu eanet dutkanvuđot dieđuide das movt sámi vuorasolbmot, beroškeahhtá gos riikkas orrot, oččošedje buoremus vejolaš fáldadaga. Viidásit lea dehálaš ovdánahttit suohkaniidgaskasaš ovttasbarggu fállan dihte spesialiserejuvvon bálvalusaid, nu go demeansadivššu mas lea sámi fokus, sámi vuorrasiidda beroškeahhtá gos sii orrot, jus lea hástalus ásahtit eanet dákkár guovddážiid buot suohkaniidda.

Lea unnán dutkojuvvon sápmelaččaid birra geat orrot gávpogiin. Sámediggi oaivvilda dasto ahte máhttu mii lea sámi giela ja kultuvrra birra dál, ferte leat vuodđun fáldadagaide suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain, dan bokte ahte dat sajáiduvvá suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuolahusplánaide ja bálvalusdoaimmaheapmái.

Mánnga vuorrasa ellet sámi servvodagain mat mannet riikarájiid rastá. Sámi gielat, fuolkeoktavuođat, sámi kultuvra ja ealáhuslágat eai dovdda rájiid, eaige rájit galgga hehttet sápmelaččaid go boarásnuvvet.

Mánngat suohkanat leat váldán atnui buresbirgenteknologiija, ja boahteáiggis šaddá dat stuorát oassi dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain. Dávjá dattege ii leat heivehuvvon sámegiela teavsttaide ja hupmamii teknologiiijas. Sámegiela ferte vuhtiiváldit go buresbirgenteknologiija ovddida. Kognitiiva iskosat mat gávdnojit sámegillii, fertejit almmuhuvvot ja váldojuvvot atnui sámi boarrásiid kártenbarggus.

Sámedikki mihttomearit:

- Vuorraset sápmelaččat ožžot dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid mat vuhtiiváldet sin kultuvrralaš ja gielalaš duogáza, ja mat vuodđuduvvet ovttaskas olbmo gillii ja historjái
- Vuorraset sápmelaččat, orožit dál ruovttus dahje fuolahusásahas, besset fátmasteaddji vuorasolbmuidfuolahussii mas lea gelbbolašvuohta daid dárbbuid birra mat sis leat sápmelažžan
- Vuorraset sápmelaččat ožžot eanemus lági mielde sámegiela bálvalusaid
- Vuorraset sápmelaččat ožžot dieđuid iežaset gillii
- Vuostaldit oktovođa ja nannet psyhkalaš dearvvašvuođafáldadaga sámi vuorrasiidda, sihke sidjiide geat orrot ruovttus ja sidjiide geat orrot buhcciidruovttuin dahje fuollaásodagain.

Strategiijat:

- Bargat dan ovdii ahte ráhkaduvvo ođđa konkrehta doaibma- ja doaibmabidjoplána dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid birra sámi álbmoga várás. Dakkár doaibma- ja doaibmabidjoplána ferte ráhkaduvvot lagas ovttasbarggus sámi dearvvašvuođafágabirrasiguin ja Sámedikkiin.
- Bargat dan ovdii ahte oázžut eanet dieđuid ja diehtogaskusteami demeanssa birra, sihke njeaidin dihte tabuid ja sihkkarastin dihtii sámi demeansapasieanttaide buriid bálvalusaid.
- Bargat dan ovdii ahte diehtu sámi giela ja kultuvrra birra šaddá eanet olámuttolaš suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain, dakko bokte ahte sajáiduvttit daid suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuolahusplánaide ja bálvalusdoaimmaheapmái.
- Sihkkarastit sámi boarrásiid vuoigatvuođa sámástit gulahaladettiin dearvvašvuođalágádusain ja eará almmolaš orgánaiguin, juogo dakkáriin geas lea sámegiela gelbbolašvuohta dahje buorre dulkafáldadaga bokte.
- Bargat dan ovdii ahte eanet dutkojuvvo sámi boarrásiid ja suohkanlaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid birra boarrásiidda.
- Bargat viidásetovddidan dihtii Sámi klinihka sámi geriatriijalaš joavkku.
- Bargat dan ovdii ahte ovddidit almmolaš bálvalusaid sámi vuorrasiidda riikarájiid rastá doppe gos lea ávkálaš.
- Bargat dan ovdii ahte suohkaniidgaskasaš ovttasbargu sámi vuorrasiid bálvalusaid dáfus ásaheavvu ja nannejuvvo, gulahallama bokte KS:in ja eará relevánta aktevrraiguin
- Sihkkarastit borramuš- ja biebmodáhpegelbbolašvuođa buhcciidruovttuin, lámčit dili ovddidit beaktiilis ja árbevirolaš sámi borramuša sihke institušuvnnain ja ásaheavvuin ja olggobeale daid, ja movttiidahttit ásahtit borramušgaskkustanortnegiid.

